

XIRIMITA, DOLÇAINA O CHIRIMÍA, ÉS EL MATEIX?

ARTICLE PUBLICAT A LA REVISTA DE CULTURA I FESTA PLAÇA MAJOR, Nº 31 PRIMAVERA 2006, DE LA FEDERACIÓ DE COLLES DE CASTELLÓ

Quan vaig escoltar que a les comarques del sud de la Comunitat Valenciana, el nom popularment conegut de la dolçaina era el de xirimita, em va sorgir la idea de buscar algunes dades en referència a l'origen dels diferents termes utilitzats per anomenar tal instrument musical, i intentar esbrinar d'alguna manera el nexa d'unió existent entre el vocable utilitzat xirimita, dolçaina i l'instrument antigament utilitzat en les "Nubas" de música enquadrades en l'Exèrcit Espanyol. Aquestes estaven formades per personal indígena del Marroc a les seues files en l'època del protectorat (1929 - 1956), on a aquest instrument se li anomena en l'actualitat "chirimía".

Una pista a seguir pot ser, l'aspecte musical succeït en les últimes desfilades del dia de les Forces Armades, en els que crida fortament l'atenció, el poder escoltar dolçaines valencianes com a part de la banda que desfila davant de les Unitats de Regulars de Ceuta i Melilla, existeix relació entre instruments? És possible, per això vaig creure anar pel camí encertat per a trobar-la, no obstant això, si llegim sobre l'origen de la dolçaina, en la majoria de les publicacions, mètodes..., s'apunta l'origen àrab d'aquest instrument popular.

Segons el comentari del professor d'història Antoni Pitarch Font ...“és en les antigues civilitzacions Mesopotàmiques on vam trobar l'origen de les chirimíes, és a dir, dels instruments de doble llengüeta de la família de les dolçaines, construïdes de fusta o de canya”... Altres publicacions no concreten dates ni llocs, no obstant això, i de manera provada, hi ha multitud de paraules, objectes i costums de la nostra

terra de clara procedència àrab, però no oblidem que eixa procedència pot ser interna, és a dir, del territori anomenat Al-Andalus.

Gran part de la informació que s'exposa en aquestes línies, em va ser facilitada molt amablement per la Secció de Drets Institucionals de la Comandància General de Ceuta. El document principal per fer el treball, és una còpia íntegra del “Tratado de la Chirimía”, obra de Guillermo Guio Martín i Antonio Gatón Ramírez, on apareix imprès l'encuny de “Ejército de Marruecos Biblioteca Regional”, datat en 1929.

Hi ha altres documents també de singular importància i fotografies. Curiosament en la meua col·lecció particular d'instruments musicals tradicionals tinc una “chirimía” de les mateixes característiques que la que apareix en el mencionat tractat, però en marroquí hui en dia la anomenen gaita (gaita és una paraula d'origen àrab). Aquest tractat va ser necessari fer-lo per unificar antics criteris musicals, davant de l'heterogeneïtat de les “Nubas”, dels seus repertoris i la falta de contacte entre grups musicals en aquella època i a més a més, per la distància a salvar.

La xirimita, com a antecessora de la dolçaina, va poder tindre el seu origen en Al-Andalus?. Pel que vorem a continuació és molt probable que així siga.

Diuen que el Corán no fa la menor al·lusió a la música, i que l'Haditz

**ACTUALMENT,
MÚSICS DE BANDA DE
REGULARS INTERPRETANT
PECES AMB DOLÇAINA
VALENCIANA**

(transmissió oral del profeta) condemna severament amb aquestes paraules:... "escoltar música és pecar contra la llei; fer música és pecar contra la religió; escoltar-la amb gust és pecar contra la fe, fent-se culpable d'un crim d'infidelitat".... En canvi si tornem la vista i repassem imatges de qualsevol país del món àrab, ens vénen a la ment escenes musicals de variadíssim estil i amb una gran riquesa etnològica, no obstant això, com qualsevol procés evolutiu, l'acceptació de la música va anar a poc a poc afegint-se a la resta de costums quotidians al llarg de la història.

En l'època preislàmica "l'hida" (o cant dels camellers) i el "buka" (o lamentació fúnebre) eren gèneres musicals molt difosos entre els beduïns del desert. Abans d'entrar en combat s'entonaven càntics senzills i rudes, que comptaven amb un acompanyament instrumental molt primari.

Ja entre els instruments utilitzats en aquestos acompanyaments estaven la "gussaba" (o flauta) i el "duff" (o tambor). El cant era més variat i sofisticat en les ciutats, i comptaven amb un suport instrumental de major substància. Entre els instruments acompanyants figurava un tipus d'oboè anomenat "mizmar".

S'ha cregut vore en aquests cants, encomanats única i exclusivament a les dones, un precedent del tipus de declaració usada en el Corán.

Ja en el període islàmic, la música va adquirir un caràcter únicament religiós, ja que Mahoma exclouïa la música de tots els actes quotidians, excepció feta de la lectura del Corán, solemne i pausada, quan els musulmans van travessar l'estret de Gibraltar allà per l'any 711 les escoles de cant de Medina i La Meca encara no s'havien format, però sí que estaven vigents els prejudicis polític-religiosos contra l'ofici de músic que era considerat propi d'esclaus, gent vil, immoral o amb falta d'honestedat.

El testimoni d'un músic no era acceptat en els judicis. Resulta curiós observar com els poetes, que gaudien d'un gran prestigi social, eren en la majoria de les ocasions d'origen àrab, mentre que els compositors que posaven música als seus versos eren de procedència estrangera.

Al produir-se l'expansió territorial consecutiva a la guerra santa, els músics àrabs van conèixer les característiques i l'estil de la música dels pobles sotmesos, i van sofrir la seua influència. Aquest es va posar de manifest en una insòlita tendència cap al virtuosisme i l'aspecte lúdic. Els palaus es van poblar de músics remunerats amb esplendidesa, i prompte va sorgir la reacció conservadora. Va vindre aquesta de la mà dels filòsofs, que amb protestes per la moralitat van pretendre aturar l'evolució de l'art musical cap a formulacions menys tradicionals.

Va sobrevindre una querella entre renovadors i conservadors, especialment enverinada en temps del califat abbasí. Ibrahim ibn al-Mahdi i

Ishaq al-Maw-sili van ser els paradigmes de postures tan trobades. Un deixeble d'Ishaq, anomenat Ziryab, es va instal·lar a Andalusia i va crear allí un nou focus d'irradiació musical.

Per tot això veiem que amb el transcórrer dels anys van anar suavitzant-se vells prejudicis fins al total assentament de la música com a oci i entreteniment.

En els primers temps la música va ser introduïda per artistes que la van aprendre dels músics perses i bizantins, acomodant-la a les formes mètriques de la poesia àrab.

Respecte a l'expansió de l'Islam per tot el nord d'Àfrica, encara en aquells primers temps s'estimava la música simplement com quelcom paral·lel a l'ascetisme religiós i algunes creences la tractaven com quelcom impiu i contrari a l'homenia i dignitat, pel que sembla poc probable que el camí d'entrada de la dolçaina a la península Ibèrica fora des del sud.

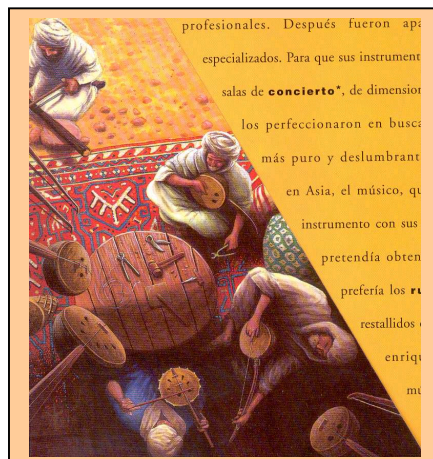
Quan es produeix el bot a la Península Ibèrica, ja a Còrdova, els omeies, oberts a tot el que representara art i ciència, i malgrat que quedaven residus de velles polèmiques sobre la licitud de la música, van acabar per envoltar-se dels millors músics i artistes (de fet, la seua cultura es va prolongar per espai de huit segles i alguns reis taifes eren de procedència europea).

La Península Ibèrica es va presentar com un vast territori i a un costat i un altre de la frontera, a l'empara de la creu o la mitja lluna, sorgeix la jota, el cant jondo, soleares, seguidilles o la mateixa *muiñeira* galega.

Es va estendre també l'instrumental propi d'Al-Andalus?

La construcció d'instruments musicals va arribar a aconseguir una gran perfecció durant el segle XIII, especialment a Sevilla, d'on s'exportaven a altres regions peninsulars, inclús al nord d'Àfrica on entre altres destaquen: el "zolami" (dolçaina), la "xocra" (flauta greu) i la "nura" (flauta aguda).

Eixa nova música ibero-musulmana es va estendre més enllà de l'Estret de Gibraltar, subsistint hui en dia a Algèria i part de Tunísia i que els marroquins denominen musica de Al-Andalus o andalusia, "garanti" o granadina, fora de tota moderna evolució.

**TALLER ÀRAB DE
FABRICACIÓ
D'INSTRUMENTS
MUSICALS**

Al Magrib a més del cant "sufi" o religió han de distingir-se dos gèneres:

- "Ala", que és el que interpreten les "nubas", clàssic repertori tradicional, podríem dir nacional, format a Al-Andalus en el transcurs de sis segles.
- "Griha", de lleugeres melodies i sabor popular, que alegra als musulmans en els seus treballs en el camp i en la llar (al llarg de l'Espanya actual hi ha infinitat de cants relacionats amb la sega i altres treballs referits al treball col·lectiu en el camp per fer més suportable la llarga jornada de treball (de llaurar, de sega, de batuda,...) arreplegats tots ells en l'extensíssim cançoner de totes i cadascuna de les nostres Comunitats Autònomes.

La paraula "nuba", la traducció literal de la qual és vegada o torn, té moltes i diverses aplicacions. Usualment era el nom que es donava a les bandes de cornetes, chirimíes i tambors de les Forces Regulars i de les "mehal-las". En tota la seua extensió la paraula "nuba" és la consagrada exclusivament per a designar el meravellós repertori format a Al-Andalus durant els segles d'or del Califat de Còrdova i dels regnes de Sevilla i Granada, aquestes composicions cícliques van acompanyar els musulmans expatriats de la península, i perduren al pas del temps en les regions africanes on es van establir; per tant, la "nuba" és, en resum, la música que van seguir executant fidelment els descendents autèntics d'aquells musulmans d'Al-Andalus.

La música de les "nubas" és essencialment instrumental, i d'ací es deriva que el seu gènere s'anomena "ala", que significa instrument.

Són els instruments tradicionals de les "nubas" la "chirimía" i el "tar".

El "tar" és el que coneixem com a pandereta ordinària i la "chirimía" o dolçaina, aquesta última considerada com el nostre instrument musical valencià per excel·lència, té un llinatge mitològic. En realitat és una evolució de la siringa o fluta de pa construïda de canya, que els llatins van anomenar "calamus" o "calamellum" (canyamel canya dolça en valencià), instrument de vent de tub de canya amb huit forats sonors i dos per a ressonar. Bàsicament és el mateix instrument, l'única cosa és que hui no es fa de canya sinó de fusta d'òpal o d'altres fustes poc poroses.

La paraula "calamellum" va evolucionar en català a caramella. La influència àrab a la Comunitat Valenciana, inclús a Castella, va transformar el prefix "ca-" transformant-lo com "cha-" o "chi-" en castellà ("charemia" o

"chirimía") i "xa-" i més tard "xe-" en valencià ("xeremia" o "xeremita"). La part final de la paraula:..."-mella", va canviar a "-mia" o "-mie". En francès va evolucionar a "chalamie".

LA GRALLA CATALANA

La dolçaina, confosa per quasi tots amb la "chirimía", és molt semblant, però el seu so és encara més alt (de fet observe's que és més curta i per tant més aguda). La paraula dolçaina ve de la transformació: "calamellum" en llatí (canya dolça o canya de sucre o mel), "canyamel" primer, canya dolça després (dolçaina en valencià, "dulzaina" en castellà).

Per a incrementar encara més direm que hi ha instruments del mateix origen i per tant germans de forma i so: La Gralla Catalana (Gralla naix de la expressió "lo grall de la gaita") i la Gaita Aragonesa i Navarresa.

Creiem ara més l'origen a Al'Andalus d'aquestos instruments?

Amb la integració de personal indígena en les Forces Regulars al Marroc (any 1911), les seues bandes de música adopten aquests instruments, fins que al finalitzar el protectorat el 1956 van anar desapareixent junt amb el personal musulmà de les "nubas".

Aquests instruments populars, llavors fabricats a mà, de difícil afinació i per això tècnicament considerats de rang inferior a la resta, en desaparèixer, es van substituir per les gaites (semblants al model asturià) amb un sol roncó, i que eren reglamentàries a la resta de l'Exèrcit Espanyol fins i tot a les Unitats de la Península, tenint aquestes gaites més facilitat d'adquisició, reposició de peces, afinació i que donaven un resultat de so semblant, així com "tabals" (tambors), amenitzant així durant almenys trenta anys.

DOLÇAINERA
DE LA "NUBA"
DE REGULARS

Malgrat el canvi d'instrument, a Melilla es va continuar amb la utilització de la "chirimía". És de destacar que les desfilades amb aquests instruments han donat com resultat un "pas regular", reposat, majestuós, elegant i amb errades fàcilment detectables, sent per això, lloat el seu mèrit per qui ho presencia.

En l'actualitat les "nubas" de Regulars tant de Ceuta com de Melilla estan en procés de reunificació de criteris i adoptar de nou els instruments

tradicionals, hui per hui els és molt difícil aconseguir "chirimías" al Marroc amb un patró homogeni de fabricació, i amb garantia d'afinació, per la qual cosa utilitzen la dolçaina valenciana .

Aquests músics, per la llunyania o nexes d'unió, desconeixien fins a quin punt repercuteix l'instrument a la Comunitat Valenciana, pel que sembla és molt interessant el facilitar-los eixe camí per a accelerar l'aprenentatge com pot ser: mètodes de diferents autors, partitures, adreces d'internet, material audiovisual, que tan estés està per tot arreu de la Comunitat Valenciana, i que ja tenen part d'aquest material proporcionat per la Colla Xaloc de Castelló, sempre amb la finalitat de fer possible l'intercanvi cultural, i la continuació del mutu aprenentatge d'un instrument i el seu entorn que, a més i molt possiblement mai no va ser importat sinó que va nàixer entre nosaltres..

Per Antoni Àguila i Fillol (COLLA XALOC)

FONTS:

- *Tratado de Chirimía* (Guillermo Guio Martín y Antonio Gatón Ramirez)
Ed. Orriar Madrid 1929.

- *Historia de la música de la Comunidad Valenciana*. Ed. De prensa valenciana LEVANTE 1992.

- *A Tabal i Dolçaina* (Grup de Dolçainers de Vila-real) 1998.

- *La Chirimía* (*Cuaderno Tabor* nº 19) por Caid Mía (González Avila).

- Internet: La Taula del Bon Profit (Benidorm) "La Xeremía i la Dolçaina".